

שלושה שבועות בראשית תרע"ח – מיומנו של שמואל יהודאי

זאב צחור

התעודה שלפנינו היא קטע קצר מיומנו של איש העלייה השנייה, שמואל יהודאי, שנהל על-ידו בעקביות מפליאה, למן עלייתו לארץ-ישראל, בל' בסיוון תרע"ג (1913), ועד סמוך למותו, בכ"ב בסיוון תשכ"ד (1964). במשך 51 שנות הכתיבה הצטברו מספר כרכים בכתבי-יד. הראשון והמרתק בהם, המשתרע על-פני השנים 1913-1919, נמסר על-ידי המשפחה לבית הספרים הלאומי ונמצא שם במחלקה לכתבי-יד (8°5612). שמואל יהודאי, המתגלה ביומן כאיש רגיש, בהיר-מחשבה ומעמיק, לא נשא בכל תפקיד ציבורי. תולדות חייו אופייניות לאיש השורה בעלייה השנייה. נולד ב"ג באלול תרנ"ב (1892) בשם שמואל קשפיצקי בקומורניק שבמחוז וילון שבפולין, למד ב'חדר' והושפע מרעיונות ציוניים. בבואו לארץ התקבל בנמל יפו על-ידי יוסף שפרינצק, ומאז שמר על זיקה לתנועת 'הפועל הצעיר'. לאחר עלייתו שינה את שמו לשמואל פולני, ומאוחר יותר, בראשית שנות העשרים, שינה שוב את שמו ליהודאי.

בתקופת העלייה השנייה עבר את המסלול המוכר: עבודה חקלאית, קדחת, נרודים. בשלהי מלחמת-העולם הראשונה יצא מעט מאלמוניותו, כשחבר לקבוצתם של א"ד גורדון ונתן חפשי, שלחמו נגד הגיוס לגדודים העבריים. אז החל לפרסם מאמרים בעיתונות של תנועת הפועלים, בעיקר ב'הפועל הצעיר'. את עיקר נטייתו להתבטאות בכתב הערה ליומנו, שהוא חומר רבי-חיבות לתולדות היישוב מנקודת מבטו של הפרט. לאחר המלחמה התגורר זמן-מה בתל-אביב ועבד כפועל. ב'1923 עבר לירושלים שבה עסק בעבודות מזדמנות ומאוחר יותר, ועד פרישתו לגמלאות, עבד בלשכת המס של ההסתדרות.

קטע היומן המתפרסם כאן (עמ' 260-261 בכרך המקורי) מתאר שלושה שבועות בראשית תרע"ח, בשנה הרביעית למלחמת-העולם הראשונה. בראש-השנה תרע"ח התקיים בדגניה כינוס של 'הפועל הצעיר'. יהודאי, שיצא לכינוס מראשון-לציון, לא תיכנן מסלול ולוח-זמנים. בדעתו היה לטייל, לבקר חברים, כשהוא נכון לשהות ממושכות בתחנה זו או אחרת. סדר-יחיים כזה היה מקובל בתקופת העלייה השנייה בקרב הפועלים החקלאים שבאו ממזרח-אירופה. הם נהגו להתגורר אצל חבריהם ולצאת ליום-עבודה בכל מקום אליו נזדמנו. אלא שלעת הזאת, מקומות העבודה היו מצומצמים וזכות הבכורה היתה לאנשי המקום הוותיקים יותר.

וכך, ביום הראשון המתואר בקטע היומן שלפנינו, גילה שמואל יהודאי, לאכזבתו, שאין לו סיכויים למצוא עבודה במרחביה. על כן החליט לחזור לראשון-לציון. הדרך המקובלת מעמק-יזרעאל לשפלה היתה ברכבת. יהודאי מציין ביומנו, ש'קשה לי' לנסוע ברכבת וכוונתו, ככל הנראה, למחיר הנסיעה. על כן העדיף טלטול של 24 שעות רצופות בעגלה שנודמנה לו במקרה ואשר נסעה לפתח-תקוה. בהגיעו לפתח-תקוה, בערב יום-הכיפורים, נדע לו על תפיסת נעמן בלקינד, איש ניל"ג, על-ידי התורכים.

הקורא מבעד למרחק הזמן, מגלה להפתעתו שנושא רגיש זה, העתיד להיות תוך ימים ספורים רבי-משמעות לכותב היומן ולכלל היישוב, דהוק ביומן כהערת-אגב. עיקר הדיווח היומי הוא בנושאי ההוויה האישיים

שמואל יהודאי

המידיים: חברים, בילויים, אהבה ומזון. אבל מתוך התיאור הישיר והפשוט של אורח-החיים מבצבצת כמיהה גדולה ולבטים קשים. יהודאי, המתאר את צום יום-הכיפורים, מדגיש כי צם 'כמעט בשלמות', אבל הטעם לא היה דתי. כמו לפי תומו, הוא אומר ליומנו: 'לא היה לי פשוט מה לאכול'. ובכל זאת העניין לא היה פשוט מבחינתו, שהרי בערב הצום הלך לבית-הכנסת לשמוע את תפילת 'כל נדרי'. יהודאי, המודע לסתירה, מדגיש שהוא עשה זאת 'כפי איזה הרגל' ומבקש לצייר תמונה שלילית של הוויית בית-הכנסת, ששררו בה אווירה והתנהגות גלותיות. אולם בצד הטרוניה על העתקת מסורות ומיבנים של העיירה לארץ-ישראל המתחדשת, לא היה ליהודאי תחליף ליכל נדרי ולצום.

ביום-הכיפורים הוא יצא עם שניים מחבריו מפתח-תקוה לראשון-לציון. ושוב הוא חוזר וכותב ביומנו שיום-הכיפורים 'לא נוגע בי במאומה'. ובכל זאת, עייף ורעב הוא נכנס לבית-הכנסת בראשון-לציון לתפילת 'נעילה'. בסיום התפילה התמוטט מרעב ותשישות וגילה שנתקף בקדחת.

בעצם תלאויותיו אלו, השתרבבה פרשה תמימה ונוגעת ללב של סיום פרק-אהבה בן שלוש וחצי שנים, אותה הגה יהודאי לבחורה שהכיר עוד בחוץ-לארץ. מחלקי יומן אחרים מצטיירת אהבה ממושכת זו כערגה נוגעת ללב של בחור בודד מאוד הכמה לשותפות וחובה, אלא שהבחורה נמצאת במקום אחר. הוא לא ראה אותה אלא פעם או פעמיים בשנה. ככל הנראה, יהודאי מעולם לא סיפר לה על אהבתו עד לנסיעתו האחרונה לדגניה. גם אז לא עשה זאת אלא ברמז, וכיוון שרמזיו לא נענו, התייאש מאהבה זכה זו.

בשובו לראשון-לציון הפכה פרשת תפיסתו של נעמן בלקינד לנושא המרכזי. יהודאי ידע מן הסתם על קיומה של קבוצת הריגול, שנדעה לימים בשם 'נילי', עוד קודם לחשיפתה. לאחר שנעמן נתפס שיער יהודאי, שכדרך אותם ימים, ינסו לשחררו באמצעות שיחוד השלטונות התורכיים והשתקת העניין, ואולם עד מהרה הסתבר שהפעם השיטה המנוסה הזאת לא תועיל. מהתיאור ביומן עולה מצב-הרוח הקשה ביישוב בחג הסוכות תרע"ח. הכל המתינו 'לאיזה דבר בלתי ברור'. בשל כך התבטלו כל התכניות הציבוריות, ובהן הוועידה השביעית של הפועלים החקלאים ביהודה, שאמורה היתה להוות בסיס לכינוס ראשון של כל פועלי ארץ-ישראל.

לאחר חודש של הפסקה בעבודה בשל המסע לדגניה ומחלת הקדחת, חזר יהודאי לעבודה, כנראה גיוס-זמורות בכרמים שבנחלת-יהודה כ-2 ק"מ מצפון לראשון-לציון. כפי שבעת מסעו לדגניה התארח אצל חברים וניסה, באמצעותם, למצוא עבודה במקומות השונים, כך הגיע גם אליו אורח, קרוב משפחה, ועל יהודאי היה לדאוג למגוריו, כלכלתו ולמקום-עבודה עבורו. צורה זו של חברותא היתה מעין מערך-קליטה שבאמצעותו התפתחה המסגרת הארגונית הראשונית של הפועלים בעלייה השנייה.

ביום בו יצאו יהודאי וחברו לעבוד בנחלת-יהודה, נודע להם על החיפוש שנערך בבוקר אותו יום בראשון לציון.

מן התיאור שביומן, שהוא מדויק למדי, מצטיירת תמונה של מצור על המושבה, שהתנהל על-ידי כ-40 חיילים תורכים, בפיקוד אישי-מימשל בכירים. כ-50 מתושבי המושבה, ובהם חברי הוועד ומנהלי היקב, רוכזו בבית-הכנסת ובבית-משפחת גלוסקין והועברו למחרת, תוך השפלות ומכות, בשיירה רגלית לרמלה. הימים הבאים היו ימי אימה ובלבול. אמנם עתה מצבם של יהודאי וחבריו הפועלים היה טוב יחסית מזה של האיכרים והתושבים הקבועים בראשון-לציון, וזאת בשל האנונימיות של הפועלים שהיו חסרי בית וכתובת, ועל כן לא חיפשו אחריהם אישית. בעת המצור התורכי התרצצו הפועלים בכרמים מנחלת-יהודה לראשון-לציון ולהיפך, ואליהם הצטרפו גם כמה מאנשי המושבות. מפעם לפעם עלה בידי החיילים התורכים ללכוד מישהו מהנמלטים, ואז הפליאו בו את מהלומותיהם. בהקשר זה מתאר יהודאי ביומנו תופעות של פחדנות והלשנה. אנו למדים, שרבים מאנשי היישוב הצטיידו בדרכונים זרים מזויפים, שבאמצעותם עלה בידם להשתמט מהגיוס לצבא או לעבודות החובה שנדרשו. אלא שעתה, בלחץ העיניניים, היו בהם כאלה שהורו בקיומה של רשת-זיוף, ובכך מוטטו את מערך ההגנה של הדרכונים הזרים. על-פי העולה מדיווחו של יהודאי, הצליחו הפועלים להמוק מהמצור, מלבד שישה מהם ששכבו בחדר-חולים בפאתי ראשון-לציון ולא היה בכוחם לעמוד בקשיי המנוסה והלינה בכרמים. לאחר כמה ימים של התרצצות בין ראשון-לציון לנחלת-יהודה, הסתבר לנמלטים שמדובר במצור נחוש של התורכים, וכי בדעת השלטונות לשהות זמן ממושך בראשון-לציון. המושבה נקלעה לשיתוק; לא היה אפשר לעבוד והסיכויים להיתפס ולהישלח בשיירת-עינויים למקום שאין יודעים את טיבו, היו רבים. על כן הם החליטו להסתלק מהאזור. יהודאי וכמה מחבריו ביקשו לצאת לפתח-תקוה.

המרחק בין ראשון-לציון לפתח-תקוה הוא פחות מ-25 ק"מ, והנה, למרות הקירבה הגיאוגרפית, מבחינת אופי המצור התורכי, היחס לשני המקומות היה שונה לחלוטין. התחושה כי היה הבדל בין רמת האכזריות והנחישות שהופעלה בראשון-לציון לבין הלחץ התורכי המתון יותר בפתח-תקוה, גרמה לכך שכ-15 פועלים מראשון-לציון נמלטו לפתח-תקוה. הם עשו זאת בקבוצות קטנות. יהודאי וארבעה מחבריו יצאו ברגל, בדרכים צרורות.

באזור בית-דגון פנו אליהם נשים ערביות והזהירו אותם מפני חיילים תורכים המשוטטים באזור הכפרים הערביים ומחפשים אחר נמלטים יהודים. יהודאי וחבריו שעו לאזהרה, חזרו לראשון-לציון וניסו לצאת שוב לדרכם למחרת. הפעם עלה הדבר בידם והם הצליחו להגיע לפתח-תקוה, שם כבר נמצאו פליטים נוספים מראשון-לציון. התארגנותם היתה מיידית; הם העמידו מתוכם באיכות שהשתלב במערך הארגוני של פועלי פתח-תקוה. למרות המצב החמור ששרר בשוק העבודה במושבה, הוקצו לפליטי ראשון-לציון מקומות-עבודה על חשבון מיכסתם של פועלי המקום. העזרה ההדדית בין הפועלים בולטת על רקע מעשי האיבה שהתרחשו בעצם ימי האימה הללו בין הפועלים לבין האיכרים. יהודאי נקלע למחרת בוואו לפתח-תקוה לאחר המקרים הקשים, שהחל בהפגנת פועלים נגד ועד המושבה והסתיים, לאחר התערבות התורכים, במאסרה של קבוצת-פועלים, ששלושה מהם נרצחו.

אף-על-פי שקטע היומן שלפנינו מסתיים בעיצומו של משבר קשה ומצב ללא-יגווא, עולה מִמנו נימה אופטימית: חבורת הפליטים היתה מלוכדת, עלה בידה לארגן מערך קולקטיבי, היה לה מעין מקום-יגורים ואפשרות כלשהי להשיג עבודה ומזון. הכול המתינו לימים טובים יותר.

יומן יהודאי כמקור היסטורי

יומנים אישיים הם אחד הכלים החשובים של המחקר ההיסטורי. חסרונם של כלי זה נובע מכך שרוב היומנים, המשמשים מקור למחקר, הם פרי עטם של אישי-ציבור ומנהיגים פוליטיים. הכותב הוא גורם פעיל בהתרחשויות שעליהן הוא כותב. יש לו עמדה מגובשת ביחס אליהן, ובעת הכתיבה הוא מביא בחשבון את

האפשרות שהיומן יפורסם ביום מן הימים, לכך נודעת השפעה על היחס לדרך הכתיבה, האוטנטיות וכוונות הכותב.

היומנים שזכו להתפרסם, העוסקים בתקופת מלחמת-העולם הראשונה, נוטים למעין היסטוריה הירוואית המדגישה מצד אחד את אימת המשבר והמצוקה, ומצד שני – מלים רמות לגילוי עוז הרוח, האמונה וחכמת המעשה.¹ הקורא ביומנים אלו, איננו מקבל תשובות מספיקות לשאלות בנושאים פשוטים ומכריעים של אורח-חייו של הפרט בעת מצוקה, רדיפות, מגפות וחורבן.

במהלך שלושת השבועות בהם דן קטע היומן המתפרסם כאן, כתב יהודאי כמעט מידי יום, כולל ימים בהם נסע בעגלה או הלך ברגל קילומטרים רבים. במרכזם, בחג הסוכות, הוא הפסיק לכתוב ימים אחדים עקב מחלת הקדחת. תיאורו הרצוף והבלתי-מתחכם מלמד על בעיות התקשורת באותם הימים. כך, לדוגמה, נודע לו על תפיסת נעמן בלקינד ב־24 בספטמבר 1917, אחד-עשר ימים לאחר לכידתו.² מנהיגו ומפקדו של נעמן בלקינד, אהרן אהרנסון, שמע לראשונה על הפרשה שהביאה גם להתאבדות אחותו האהובה, רק ב־1 בדצמבר 1917, לאחר שהכל כבר נסתים. אמנם אהרנסון שדה באותם הימים בבריטניה ובלבד, בדרך לארצות-הברית, ובכל זאת משך הזמן הוא ארוך מאוד והעברת המידע איטית.³

גם בימים הסוערים של מאבק היישוב על חייו עיקר תשומת-הלב הוקדש לקיום היומיומי, לפתרון מצוקת הרעב, לבעיית הבריאות ואיתור מקום-עבודה. אפשר שאך טבעי הוא כי בתקופה שעיקר תשומת-הלב נתונה להישרדות האישית, שנושא כה חשוב, כמו חשיפת פרשת ניל"י, איננו זוכה לדיווח נרחב ולא לדיון מבחינת המשמעות האידיאולוגית. אין ניכרת איבה בולטת או זעם ואף לא חיוב או הערצה. יש מקום לשער שיהודאי ורבים אחרים ביישוב ראו בכך 'עניין יפה', בבחינת הסתככות במעשה חסרי-אחריות.⁴

היומן, הכתוב מנקודת מבטו של איש השורה, מלמד על מעורבות עמוקה של הפרט בהתרחשויות, למרות ניתוקו ממקורות-מידע והתרכזותו בבעיות המיידיות של חייו. יהודאי, שנמצא אך זמן קצר בראשון-לציון, היה זר להווייתו וללא מהלכים בקרב התושבים הקבועים בה, ידע על קיומה של רשת-ריגול מקומית עוד קודם לחשיפתה. הוא שיער מראש מה יהיו המהלכים של מנהיגי המושבה בקשר לצרה אליה נקלעו והניח, בצדק, שתחילה הם ינסו לטשטש את הנושא באמצעות שוחד. ניתן להסיק מכך מסקנות הן ביחס לאורח הפעולה של ניל"י והן ביחס לאופי המגעים הפנימיים בין הקבוצות השונות ביישוב – המתח ששרר ביניהן, אבל גם נאמנות הדדית שגברה על חילוקי הדעות העמוקים. דווקא הפגיעה בנאמנות זו – אם על-ידי הפרט שנתפס ולאחר עינויים הלשין על חבריו, ואם על-ידי נבחר-ציבור בפרשה הנודעת של הסכסוך שבין הפועלים לוועד המושבה בפתח-תקה – מלמדת על הזיקה ההדדית בין חלקי היישוב השונים. הפנייה לערכאות של גוים מקבילה להלשנה, אולם מן הדברים עולה נימה של שותפות הנבנית מתוך מאבק עז בין הקבוצות השונות.

בתקופה שבה עוסק היומן התרחשו מאורעות חשובים העתידים להשפיע על העולם כולו וגם על היישוב היהודי הקטן בארץ-ישראל. באותם ימים עצמם נערכו הבריטים לכיבוש ארץ-ישראל, הסתיים המשא-ומתן עם הבריטים בעניין הצהרת בלפור, ולנין נערך למהפכת אוקטובר בברית-המועצות. יהודאי אמנם לא ידע על המתחולל במסדרונות משרד החוץ הבריטי, ולא היו בידיו כלים להבחין בין מהפכת קרנסקי לבין המהומות שעוררו הבולשביקים בפטרבורג; אבל גם בחלקי היומן האחרים, חודשים רבים אחר-כך, אין נושאים אלו

1 ראה לדוגמה: מ' בן הלל הכהן, מלחמת העמים, ירושלים תשמ"א; יומנו של מנשה מאירוביץ, ד' יודילוביץ (עורך), ספר ראשון לציון, ראשון-לציון 1941, עמ' 403-405; א' אהרנסון, יומן 1916-1919, תל-אביב תשל"ח; ח' חיסין, מיומן אחד הבילויים, תל-אביב תרפ"ה.

2 ראוי לשים לב לכך, שגם מרדכי בן הלל הכהן, שהיה אחד מראשי היישוב, מספר ביומנו על לכידת בלקינד רק ב־23 בספטמבר 1917, לאמור זמן רב לאחר האירוע. מ' בן הלל הכהן, מלחמת העמים, ג' ירושלים תר"צ, עמ' 87.

3 עניין עיכוב מסירת המידע לאהרן אהרנסון מעורר תמיהה, משום שבידי הבריטים היה מידע מלא על הפרשה כבר בראשית נובמבר 1917. ראה יומן אהרנסון (לעיל, הערה 2), עמ' 359-360.

4 עדות על כך מנקודת מבטם של האיכרים ראה: מ' סמילנסקי, בצל הפרסים, רמת-גן [ללא תאריך הוצאתו], עמ' 197 ואילך.

זוכים לתשומת-לב רבה, אם בכלל. מהלכי מלחמת-העולם הראשונה, שהפכו את אזור הולדתו בפולין לשטח אשר עבר מיד ליד, נזכרים לעתים רחוקות. הערבים בארץ-ישראל היו גורם חברתי קרוב למדי בחיי יהודאי; הוא לא ראה כל רבותא בכך שערביות מזהירות יהודים מפני מארב תורכי, מפני שלא העלה על דעתו שיש בכך משהו שאיננו מתבקש מאליו. הרבדים הפוליטיים הגבוהים היו רחוקים מתדעתו ונראה שלא ייחס לכך חשיבות רבה. ההנחה הגלומה בדרך חייו ובכתיבתו היא, שהדבר הקובע הוא היצירה ונחישות ההחלטה של מי שנטל על עצמו לממש את אמונתו או לחפש לעצמו דרך. אין הוא מדבר בפאתוס מרומם, ההגשמה הציונית היא המעשה — כאן ועכשיו — והעסקנות, הדיפלומאטיה והמלחמה מבטאות עקרונות או אסון. המיפגש עם הערבים, כמו גם הרעב או האהבה שהוא רוחש לבחורה עלומה, כפי שהם מובעים ביומן אישי-אינטימי, היו חלקים מרצף טבעי בחייו. המצוקה, הפחד, השמחה, החברותא והתקווה העולים מחייו הפרטיים של איש עלום-שם מציינים תמונה החורגת הרבה מתחום בעיותיו של היחיד, ויש בהם כדי להסביר כיצד הפכו אנשים המתלבטים בקיום היומיומי שלהם למעצביה של חברה חדשה.

אשר ל"תלמי" הרבתי, אינני יודע דבר ולא אגיד. סיבה עדינה בין אלה
 ידועה כפי הנראה נמצאת לי ונחלת אצלי אצל ואלהי ישרה. תנועה חזקה יקרה לי ונחלת
 קיימת, אבל זה תורה לי. ואלו דברים יודע נכססן זכרה להוצאת אהודרה, לפתח פתוח
 יד תזכירי 15. כי אגיל אצלי יודע קוד רחמי. יהליל קלמי להרוא וויכוחי
 בלמוד נחלת דקתני פנאקיה, זכסוס זג זר. ארה, רבתי, חולק הפסידה נחלת
 אלוה. נוסדיו של האלב, וזכרתי (ל) תלמי ינה יודע קודי. פואיס וזני בלרביס
 ארת. בורה נחל קני חול. חקם הסלוב מליה חזית השלמים
 אכלו יהוצר קן יכר פנלסן אלו (ר) פן אור/ שלב כנה קנייה חזק ישר

[כפי הנראה] אחרנו ובכלל לא היה שם מה לשמוע. יוצאים אנו לרחוב. נפגוש אני בחברה מכירה ומתחילים לטיל במקצת והנה מהומה מבית הכנסת. פרצה בעירה בעזרת הנשים. תיכף התחילה בהלה, וצעקות איומות. היתחיל דחק ולחץ, ומי יודע איזה אסון יכול היה... אלא הפסיק תיכף את התפילה והתפרצה שמה להשתיק את הבעירה ובמשך איזה חצי שעה הצליחו לכבות. אבל המהומה עדין לא פסקה ועדין היה נשמע צעקות ויללות כמוכן רק מ'המין היפה' שאצל אחינו בניי [בניישראל] מצויינים בזה ועוד מהגולה הביא אתם את המדות 'הנעלות' הללו.

יום ד', י' תשרי (יום הכפורים) [26.9.1917]. יוצאים אנו שלשה בבקר לראשון [לציון]. בא אני לראשון עיף ויגע, עצם החג כפי שכבר רגיל פה לא נוגע כי במאומה. אבל את חובת הצום מלאתי כמעט בשלמות כי לא היה לי פשוט מה לאכול. נכנס אני גם לבתי הכנסיות. גומרים את התפילה, אבל אירע נס בביה"כ [בבית הכנסת] שחסר השופר לתקוע לפני לשנה הבאה, והיו זקוקים ללכת להפש במקום. ביציאתי מביה"כ טרם שנכנסנו לדש⁴ ישבנו מעט ע"י ביה"כ ואירע לי מקרה שאיני זוכר הזמן אימתי אירע לי מקרה כזה. התחלתי להרגיש חוסר אויר וכמעט נפלתי בהתעלפות. החבריה הרגישו בכך והביאו מיד וקונין והצילו אותי. נכנסתי לדש. אכלתי אבל הרגשתי עצמי מאוד עיף וחלש. כנראה זהו מטלטול הדרך האחרונים ואולי מחוסר אוכל היום.

יום א', י"ד תשרי (ערב סוכות) [30.9.1917]. שבתי מגליל והבאתי אתי קדחת קלה, וזה לא נתן לי לעבוד עד היום. מרגיש אני את עצמי נחלש מאוד, יש לי מדיייום ביומו טמפרטורה של 38-39 חום. מיעצים לי ללכת לרופא, אבל אין לי רצון לכך, הולך אני למען לנקות לפחות את גופי. מורגש כעת במושבה מצב רוח קשה, מסיבת ענין הרגול, שנתפס כן-אכר מקומי ע"י הממשלה ע"י הגבול האנגלי. לע"ע [לעת-עתה] נסו להרויל הרבה כספים כדי שישחררו⁵ אבל כפי הנשמע הנימוק הוא רציני מאוד. ומי יודע מה

יום ב', ח' תשרי [תרע"ז 24.9.1917 חוזר מוועידת 'הפועל הצעיר' בדגניה, שנערכה בראשי-השנה. מתעכב במרחביה]. הבטיחו לי לאיזה ימים עבודה אבל מאיזה סיבה עבדתי רק אתמול. היום כבר אינם נותנים לי ומחליט אנכי תיכף לשוב וללכת מפה. חושב אנכי אפילו לנסוע ברכבת, אבל זה קשה לי. אבל בצהרים נודמנו עגלה שהולכת ליהודה, שמחתי מאוד על הזדמנות זו. כי מרגיש אנכי את עצמי פה רע מאוד, ופשוט רציתי לברוח לו יכלתי.

בצהרים יוצאת עגלתנו ממרחביה, עוברים את ודי ערה. נהייה חושך. הנסיעה נעימה מאוד. נוסעים כל הלילה, ולמחרת (ט' תשרי ערב יום כיפור) באים אנו בצהרים לפ"ת [לפתח-תקוה]. בערב נודע לנו עניין חדש. תפסה הממשלה על יד חזית המלחמה מרגל יהודי בן אכר מראשון לציון (נ. בלקינד) והשני ברח כנראה. ענין יפה¹.

יום ג', ט' תשרי (ערב יום כפור) [25.9.1917]. בצהרים באים אנו לפ"ת. נגמרה נסיעתי וטוילי הגילי שנתן לדעת הרבה במובנים שונים, בעיקר, הרעידה של מפלגתינו בדגניה² שכררה לי הרבה דברים שדרשו באור בתור חבר חדש במפלגה, והוסיפה לי הרבה אומץ לעתיד. ו... קץ אהבתי השניה הארצי ישראלית ששיגתי בה כשלוש שנים ומחצה. אהבתי זו שנתנה לי כל כך הרבה תקוות ושעלה לי בהרבה כחות אפסה כחלום. דומני שהרבה אשם אני לבדי בזה בהתנהגותי האי טקטית בהיותנו יחדיו, אבל בעיקר כנראה יש פה רצונה, שעד הימים האחרונים האמנתי עוד שיהיה כרצוני רק כ[ש]באתי על המקום טפחה לי על פני בלי אמר ודברים. כנראה נגמר בנדון זה. די קשה לי עוד להסכים לדעה זו. עדין לבי די פצוע אבל אקוה כי במשך הזמן יעלה ארוכה גם לפצע זה. ופצעי גאותי יהיו אולי למרפא לפצעי אהבתי.

בפ"ת שקט והחיים רגילים. מצב העבודה לא מזהיר ביותר, אבל חיים כתמיד. נעימים פה החיים לפחות מחוץ לעבודה. הקלוב בתור מרכז של הפועלים, גם מרכזי הפועלים הכלליים, (ההסתדרות, המפלגות וכו') מכניסים רוח חיים לפועלים המקומיים³. ערב יום כפורים היום ולפנות ערב. הולכים אנו כפי איזה הרגל לשמוע 'כל נירי' אבל אז כ"ג

- 1 נעמן בלקינד, בן למשפחת ביל"ויים מראשון-לציון, היה דמות מרכזית בקבוצת ניל"י. בספטמבר 1917 יצא, על דעת עצמו, למצרים כדי לחבור לאהרן אהרנסון, מנהיג הקבוצה. ב-13 בספטמבר 1917 הוסגר, בנסיבות בלתי-ברורות, לידי התורכים, בעקבות תפיסתו וערכו התורכים למצוד נגד אנשי ניל"י ברחבי הארץ. ראה: א' ליבנה, 'י נדבה ו' אפרתי (עורכים), ניל"י — תולדותיה של העזה מדינית, תל-אביב 1980, עמ' 285-286.
- 2 לא היתה זו ועידה, אלא מעין כינוס ארצי. מאוחר יותר סיפר על הכינוס יוסף שפרינצק: 'האסיפה הזאת, שנעודה להיות פגישה צנועה ומצומצמת לשם סידור עבודתנו בגליל, היתה לאסיפה רבת משתתפים אליה נהרו חברים מכל פינות יהודה, שומרון והגליל'. י. שפרינצק, אגרות, א. תל-אביב תשכ"ה, עמ' 103-106.
- 3 על אודה החיים של הפועלים בפתח-תקוה ראה: ג' קרסל, אם המושבות פתח-תקוה, פתח-תקוה תשמ"ג, עמ' 301 ואילך.
- 4 דש — כינויה של הגב' דשכטי, חושבת ראשון-לציון, שיזמה מעין בית-אוכל לפועלים בעת המלחמה. ראה על כך מ' צ'יקסקי, ברכה חבט (עורכת), ספר העלייה השנייה, תל-אביב תש"ז, עמ' 649.
- 5 הערכה על סכומי השוחד הגדולים ראה: ניל"י (לעיל, הערה 1), עמ' 291.

לעבודת הצבא.¹⁰ כמובן אחרי קבלת ידיעה כזו עזבנו את העבודה והלכנו לבתים. למושבה כמובן פחדנו כבר ללכת והיכינו לאיזה ידיעות משם.

בצהריים התחלנו לשמוע ידיעות שב[...]. באו חילי הממשלה במספר רב, כ־40 איש, ותופסים ברחובות ובבתים את מי שרק יכולים. עד לפנות ערב שמענו כבר את כל פרטי היום. חוץ מהחיילים הנוכרים, באו גם פקידי הממשלה יותר גבוהים וגם הפחה הירושלמי בתוכם, ואסרו את כלם חוץ מאלה הנתינים הזרים, שתעודתם כשרה.¹¹ אסרו כ־50 איש עד הערב.

כל היום הושיבו אותם בבית הכנסת וסגרו בעדם. לפנות ערב הוציאו אותם וכעדר צאן הובילו לרמלה בלוחות מכות ומהלומות. חוץ מזה נאסרו מפאת ענין הריגול, כמעט כל ראשי המושבה ומנהלי היקב והם (לובמן, מאירויטץ, הסגלים וכו') גם את כל משפחת בלקינד הנאשם אסרו (אשת הנתפס, אביו וכו') ואת כלם הובילו לרמלה.¹² מחזה כל הדברים הללו, ובעיקר תמונת יציאת הנאסרים מהמושבה היתה לפי עדות הנשים המספרות קורעת. רוב הנאסרים הם מתושבי המושבה, בעלי משפחות שנאסרו מחובת עבה"צ [עבודת הציבור]. מענין הריגול היו יללות ובכיות וגם התעלפויות מנשי הבעלים הנלקחים, שליוו אותם עד אחרי המושבה. גם הרוב פקידי הממשלה הלכו אתם והשאירו פה 5 מהם שימשיכו את העבודה. מובן שאחרי ידיעות כאלה נשמרנו לנפשותינו ולא הלכנו למושבה. הביאו לנו אוכל מהמושבה, אבל בכ"ז כבר בחשיכה גמורה 'התגנבנו' אחדים סחור סחור המושבה, והלכנו לבית לישון.

יום ה', כ"ה תשרי [11.10.1917]. קמנו השכם בבקר לשוב לגני [נחלת־יהודה]. לע"ע שם בטוח יותר מאשר במושבה. ולעבוד לא היה אפילו מה לחשוב. התפזרנו לבתים מבלי לדעת מה יהיה אתנו. אחר הצהריים הביאו לנו ידיעה שנצא מגני כי יכול היות שתיכף יבוא גם הנה לחפש. רצנו

שיכול לבוא בעקבות זה. כי זה לא ענין של פרט וכפי הנראה מעורבים בענין הזה הרבה אנשים.⁶ בא חג. אבל מי מרגיש בו ומי שם אליו לב במצב רע כזה.

יום א', כ"א תשרי [7.10.1917]. עוברים ימי החגים ואני מקים את החג כהלכתו, כי אינני עובד כל הימים. הקדחת שתקפני מיום שובי מגליל עדין לא עזבני ומדי יום ביומו יש לי חום. החג משעמם מאוד ואיננו דומה כל אפילו לחגים של ימי המשבר הראשונים. מין עצב נסוך על כל המושבה ואין יודעים עדיין מה הוא.

ועיות הפועלים היהודאים שהוחלטה להפתח בימים האלה וכבר נבחרו צירים מכל המקומות, (בראשון 4 צירים, בפ"ת 12 ציר, ברחובות 4) אבל כשהצירים כבר התכוננו ללכת לוועידה נודע שבפ"ת מאוד אי שקט. הממשלה מתחילה לעשות חפזים ומאוד מסוכן כעת לעשות ועדות פומביות. ובכן שלחו להודיע שהועידה לע"ע תהיה נדחת לזמן בלתי ידוע.⁷ הידיעה הזו, ובכלל יתר הידיעות משפיעות ולרע ומחכים לאיזה דבר בלתי ברור.

בא אלי מרדכי מגליל. בא דוקא בימים לא כ"כ [כל־כך] מצוינים. אבל הרי צריכים לסדרו, ולע"ע נמצא אתי בחדר הגדול. מרוצה הנני בכ"ז [בכל זאת] בביאתו לכה"פ [לכל הפחות] יהיה לי עם מי לדבר איזה מלה קרובה. בערב שמחת תורה פה הולכים אנו לביה"כ להקפות. זה קצת מעודד ושוכחים לרגע את המצב רוח הקשה.

יום ד', כ"ד תשרי [10.10.1917]. אחרי מנוחה כה ארוכה (כחודש ימים) מפאת טיולי וקדחתי יוצא אני היום שוב לעבוד. בניי [נחלת־יהודה] מכירתנו.⁸ גם בן דודי מרדכי, שקיבלו אותו לעבוד פה יוצא היום בפעם הראשונה לעבודה.⁹ מרוצה הנני מהעבודה למרות זאת זה שהנני עוד די חלש, וצריך הייתי אולי עוד איזה ימים לנוח, אבל אחרי שאנחנו עובדים כשלוש שעות בערך, באים במרוצה להודיענו מהמושבה שבאה ממשלה ותופסים אנשים

6 המצור על אנשי זכרון־יעקב החל למחרת. הכול ציפו להתרחשות חמורה בשל הידיעה על תפיסת נעמן בלקינד. ראה: ספר תולדות ההגנה, א. חלק א. תל־אביב 1954, עמ' 371.

7 הכוונה היא לוועידה השביעית של הפועלים החקלאים ביהודה, שזומנה לשבת, כ' בתשרי (6.10.1917). הוועידה, שאכן נדחתה בשל האירועים, כונסה לכסוף חמישה חודשים מאוחר יותר, לאחר כיבוש יהודה על־ידי הבריטים. על ההכנות לוועידה ונסיבות דחייתה ראה: ז' צחור, 'תנועות הפועלים בארץ־ישראל בין ייחוד לאיחוד', עבודה לשם קבלת התואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1976, עמ' 41-43.

8 נחלת־יהודה היתה התיישבות פועלים שנוסדה ב־1912 על־ידי הוועד האודסאי, 2 ק"מ צפונית לראשון־לציון. ראה: ח' גנתי, מאה שנות התיישבות, תל־אביב 1981, עמ' 114, 178.

9 ההתקבצות המשפחתית והילנדסמנשאפסית היתה ממאפייני העלייה השנייה. על כך ראה: ש' צמח, שנה ראשונה, תל־אביב 1965.
10 על־פי התיקון לחוק ההתעת'מנות מיום 22 במאוס 1915, חייב היה כל מי שקיבל על עצמו אזרחות עות'מאנית לעמוד לרשות הצבא לגיוס רגיל ('שבור עסקנה') או לעבודה ('שבור עמלה'). רבים ניסו להתחמק מחובה זו. ראה: מ' בן הלל הכהן, מלחמת העמים, א, ירושלים תשמ"א, עמ' 271.

11 אחת הדרכים להסתלקות מחובת הגיוס או העבודה היתה באמצעות רכישת נתינות של אחת הארצות הנלחמות לצידה של תורכיה. הנתינות המבוקשת ביותר היתה הגרמנית. תיאור של הדרכים לרכישת הנתינות הורה מצוי אצל מ' בן הלל הכהן, מלחמת העמים, ג, ירושלים תר"ץ, עמ' 52. תיאור המאסר והמסע לרמלה, ראה: יומנו של מנשה מאירוביץ, חושב ראשון לציון, ד' יודילוביץ (עורך), ספר ראשון לציון, ראשון־לציון 1941, עמ' 403-405.

מתחשבים קצת עם השבת. במקום זה התחכמו והלכו בלילה לנס ציונה והשכם בבוקר התנפלו על המושבה והביא הנה משם 8 נאסרים. הושיבו עם אלה שנאסרו את בבית גלוסקין.¹⁴

כל היום באים. נפוצה שמועה שמקוים אולי בשוחד גדול לשחרר את הנאסרים האחרונים (חוץ כמובן אלו שנאסרו ביום הרביעי) וגם אולי יואילו מבלי שיחפשו עוד בבתי. בערב מודיע לנו (ובפרט לי ולמרדכי כי אין לנו פה כלל ימי עבודה) שכדאי לנו יותר ללכת לפ"ת מכיוון שפה אין לע"ע כל תקוה לעבודה ולהיות חפשי מהממשלה. אני ומרדכי מחליטים בהחלט גמור ללכת בבוקר לפ"ת.

יום א', כ"ח תשרי [14.10.1917]. יוצאים אנו שוב פעם 4 אנשים לפ"ת. הדרך עברה לנו בשקט והגענו ב-10 לקלוב פה. בפ"ת הרבה יותר שקט ובטוח לע"ע מאשר שם אבל גם פה מחכים לדבר מה ובטוחים שזה לא יעבור בלי כלום. נפגשים אנו פה עם יתר פליטי ראשון. שאחיהם מהם נמצאים כבר פה זה ימים. ומתיעצים מה לעשות. לע"ע אין ברירה אחרת רק להשאר פה. אבל רוצים לכה"פ לסדר שיעבדו במקצת.

בכלל מצב העבודה פה קשה. אוכל נותנים לנו פה לע"ע על 'חשבון'.¹⁵ הרי ברירה אחרת אין. רואים כבר איזה רופפות במוסד ההסתדרות שלנו. גם פה מצב הפועלים קשה. כבר איזה שבועות לא היה תשלום. מטעמים האלה נתינים כעת אוכל בקרדיט. למרות זה שעד עכשיו לא עשו זה ועוד יותר מזה שלוקחים פרודוקטים ממחסן 'המשביר' שנוסד אך ורק על יסוד קניה בכסף מזומן.¹⁶ המצב הביא לכדי-כך.

מספרים לי שהמול עשו הפועלים כעין הפגנה בבית ועד המושבה. לדרוש כסף בעד עבודה. יצא סכסוך ופרצו גם מהלומות משני הצדדים.¹⁷ את התועלת שבדבר עוד אינם רואים לע"ע, אבל הספיקו להכניס שוב איזה איבה בין שני המעמדות וגם העבודה נקטנת ע"י כך.

בערב אחרי האוכל התאספנו הראשונים שהגנו פה כ-15 איש [לראות?] מה לעשות, והחלטנו להשתדל להשיג לכה"פ 7-8 ימי עבודה שיספיק בצימצום לאוכל. הלישכה מלאה בקשתנו וקיבלנו איזה מקומות עבודה ונחלקה בין החברה.

להתחבא בכרמים עד הערב. בערב שוב נכנסנו בלחש למושבה. היום היה כמעט שקט לעומת אתמול. אסרו רק אי איזה אנשים.

יום ו', כ"ו תשרי [12.10.1917]. יוצאים אנו כדרכנו בבקר לנ"י שנהייתה לנו כמעט למקום בטוח. אבל פתאום בערך 8-9 בבוקר מבהילים אותנו בידיעה שהנה החיילים כמעט אצלנו. נסנו מהביתם והתאמצנו מבלי שירגישו בנו שבורחים אנחנו אבל בצעדים חזקים התאמצנו להמלט מידיהם.

באנו לכרמים וישבנו כבר שם כל היום. רק בערב, בחשכה, הלכנו רק מקודם לנ"י. רק הספקנו לשמוע את הפרטים של היום; באו לנ"י בהתקצפות. מפאת בריחת הרבה מהחברה, שתפסו אותם בבריחתם, לא חשכו להם כבר מכות ומהלומות. עוד יותר נחתה חמתם על אי אלה פחדנים, שמרוב פחד הורו שתעודותיהם שהם כביכול אוסטרים או ספרדים קנו אותם הכסף, והם באמת נתינים עותומנים. פחדנים כאלה לא רק שמזיקים לעצמם גם ממיטים שואה על אחרים. באותו הזמן שהרוב ביננו הם נתינים 'זרים' כאלה המצב רוח הוא קשה ומרוגז. הרבה מאתנו נמלטו כבר לפ"ת גם אנחנו. רוב הנותרים מחליטים השכם בבוקר לצאת לפ"ת, כי יותר פה להיות כמעט אי אפשר. חוץ מהפועלים שנתפסו ביום הרביעי, (ששה, רק חולים שהיו במושבה), ושקיבלנו כבר ידיעה שמובילים אותם לירושלים.¹⁸ אסרו גם היום כארבעה מהמושבה ומנחלת יהודה ונמצאים עדין פה. אנחנו הולכים למושבה בהחלטה ברורה לצאת בבוקר לפ"ת.

שבת, כ"ז תשרי [13.10.1917]. יוצאים אנו 5 חברה על מנת ללכת לפ"ת, וכשהתקרבו לבית דגון מזהירות בנו ערביות מבלי ללכת דרך הכפר, כי נמצאים בכפר הרבה חילי הממשלה, ותופסים מי שרא ליד.

נשארו נבוכים ולא ידענו מה לעשות. לבסוף החלטנו לשוב לראשון מבלי ליפול לכה"פ [לכל הפחות] בדרך בידי הממשלה. שבנו לביתנו לא בלי פחד. הביאו לנו אוכל בצהריים, אבל היום עבר בשקט כפי ששמענו, כנראה

13 ראה שם. שם.

14 זאב גלוסקין עצמו שהה בעת המלחמה במצרים. ראה: מ' סמילנסקי, משפחת האדמה, ג, תל-אביב תשי"א, עמ' 194 ואל-ך.

15 על דרך ההתארגנות בפתח-תקוה ראה: "יערי-פולסקין, ספר היובל, פתח-תקוה תרפ"ט, עמ' תקן-תקט.

16 על הקמת 'המשביר' ודרך עבודתו בעת המלחמה ראה: הערותיו של " שרת לאגרות ברל כצנלסון, ב, תל-אביב 1974, עמ' 216-218.

17 הסכסוך הנזכר זכה לתשומת-לב רבה בקרב האנשים הקשורים בו. עליזה שידלובסקי מתארת פרשה שבה קיבלו על עצמם לוי שקולניק (אשכול) ונטע הרפז לפעול בחקיפות נגד ועד המושבה, שהייתה כספים להם היו הפועלים זכאים, והנושא התפתח להפגנה אלימה. ספר העלייה השנייה (לעיל, הערה 4), עמ' 656-660. גירסה שונה, ראה: מ' ניימן, פתח-תקוה לעמק עבדו [ללא ציון מקום ותאריך ההוצאה], עמ' 26-27.